

УДК 821.09(477.87)

ЮРІЙ СТАНИНЕЦЬ І ВАСИЛЬ СВИДА: ТВОРЧИЙ ОБРАЗНО-КОМПОЗИЦІЙНИЙ ТАНДЕМ

Наталія РЕБРИК

*Закарпатський художній інститут,
кафедра культури та соціально-гуманітарних дисциплін,
вул. Минайська, 38/80, Ужгород, Україна, 88015*

Розглянуто діяльність митців однієї епохи – художника Василя Свида та письменника Юрія Станинця, порівняно їхні життєві долі та творчу біографію, окреслено значення обох у культурі Закарпаття.

Ключові слова: Юрій Станинець, Василь Сvida, творчість, скульптура, самореалізація.

Василь Сvida і Юрій Станинець – митці однієї епохи. Роки життя першого означені межами 1913–1989; Василь Сvida, очевидно, був щасливим, бо народжений у своєму часі, відчув його всякий – суперечний, складний, революційний, байдужий, прихильний – смак, зумів у цій епосі вповні реалізуватися, досягти найвищих творчих злетів і державного рівня відзнак. Інший жив з 1909 по 1994 рік; і, певно, теж був щасливим: прожив довге життя, був греко-католицьким священиком, хоча мріяв «статися добрим українським письменником», був насильно вилученим з літературного процесу разом з Альбертом Ерделі і Федором Потушняком ще в 1945 році, та це не завадило залишити по собі дивовижної краси художні твори, а наприкінці життя дочекатися видання своєї книги прози, вступу до Спілки письменників, суспільного визнання. Обоє – селянські сини з багатодітних сімей: Василь Сvida був восьмою дитиною в родині, Станинець – третьою з семи. Кожний із них довго йшов до свого Чину, але знайшов улюблену справу і залишив у спадок нащадкам чималу і достойну спадщину: Сvida – у дереві, Станинець – у слові. Метою статті є спроба проаналізувати образно-тематичні схожості чи розбіжності двох митців, доводячи, що кожен із них був сином свого часу і в міру своєї освіти й освіченості, працьовитості та таланту, патріотизму й селянської розважливості чесно робив свою справу.

Досліджуючи творчість Василя Івановича Свида, критики в один голос стверджують про сюжетність–епічність його багатофігурних композицій. Справді, чи не кожна його робота – це цікава новела в дереві. Скажімо, про «Поцілунок матері» Валентина Мартиненко розповіла цілу історію: «Передосінньої днини виряджала мати сина в першу далеку путь. Провела аж за село. І снувалися в материнській уяві думки про щастя-долю, та все журні й непевні. І туманила роса материн погляд. А десь у глибинах зболілого материного серця жевріла надія, що, може, ген-ген поза тими горами, куди

поведе сина оця натруджена і звивиста гірська дорога, йому поталанить більше, ніж в оточеному пасмами гір і стиснутому щоденною нуждою рідному селі. Одвічні думи матерів, сповнені святої любові і віри! Може, вони й справді найдійовіші обереги на крутозламах життєвих шляхів? Може, то саме вони надихають на творчу звитягу і витривалість посеред найзапекліших буревіїв?..» [1, с. 5]. Темі материнства присвячені роботи Василя Свида «Мати годує дитину» (1946), «Гуцульська родина» (1946), «До школи» (1949), «Над колискою» (1957), «На панському полі» (1961), «Знову в рідній хаті» (1976), «Над колискою» (1982), «Моя сім'я» (1985) та ін. У них образ матері виписаний надривно і тепло, мати – завжди в центрі композиції – проста селянка, як правило, ще молода, часто боса або в постолах, у хустинці, до грудей притискає своє щастя – дитину... Дивлячись на дерев'яні скульптури Василя Свида, мимоволі здається, що той малий хлопчик через роки повернеться до матері, як повернувся наймолодший син з новели «Подарунок» (1946) Ю. Станинця, присвяченої світлій пам'яті його матері: «Мати народжувала сина за сином. Родила одного кращого як другий... Плекала солодким нектаром грудей. Купала закальними буркутами. Вкладала в уста пісню віковічну. Вливала промінь любові в серця... І пускала в широкі світи. Вилітали сини молодими орлами. – Ідемо! Не забудемо, мамо! За цицьку дарунок принесемо!.. Мати сумувала, боялася, тремтіла за них, лиху годину молитвами од них одганяла і нетерпеливо кожної ночі синів чекала з поверненням. Минали довгі роки. Лиш один вернувся... Калікою... Народила мати, в небувалих роках сина ще одного народила, як у казці. Рoste молодший син у сяєві матеріної опіки, мужніє у догляді старшого брата. Виростав говіркий, співучий, розумний. Все хотів знати. Всього причину, всього наслідки. І пішов у світ широкий, запевняючи матір: – Не пропаду я, мамо. І не боюся ні вовків, ні ведмедів, ні упирів. Брат зробить мені таку гостру шаблю... Я все подолаю... І вернуся. А вам таку гарну хустку в дарунок принесу... Такої – матері ще ні один син не приніс... Побачите... – Не йди, сину, не йди... Не лишай мене стару, – просила жалісно. Не послухав. Дуже просив не гніватися, але не послухав. Пішов. Тільки: “не плачте, я вернуся”, – з дороги сказав. Плаче мати. Як не плакати? Висохла, виглядаючи крізь вікно на дорогу, сина чекаючи. Одні тільки очі в неї живі. Горять невимовним бажанням – ще раз побачити найменшого сина. Відчув син у чужині материну скорботу. В далеку дорогу, до рідної хати вибрався. Дорогоцінних дарунків добув для рідної матері. Іде. Кладе невтомно довгу дорогу. Не спляють його непогоди. Дні і ночі коротять віддаль між ним і рідним краєм. Уже здалека синіють шпилі рідних гір. Світяться під небом широкі полонини білими світами. Вже вітер змішаний із запахом живиці... Діброва гуде. Вже вітер заносить сопілковий спів... Вже тільки прорватися крізь оцей широкий праліс, перетнути ту високу гору... І впасти в обійми старенької матері... Аж тут блиснув вогонь у глухому лісі. “Розбійники!” – шибнула думка в голові. І все, що ніс додому, в душло столітнього дуба сховав. Одну тільки хустку в пазуху засунув, коло самого серця заховав. Сторожа шелест почула. Між смереками хтось є. – Стий! Хто там? – закричали та й кинулись доганяти. ...Без тям не знайому людину знайдено в лісі. Скупану у власній крові. Завезено в село, дано всім знати, хай кожен іде впізнавати, хто то може бути – цей легінь. Прийшла й мати... – Сину мій, сину! Скарбе єдиний, –

пада йому на груди. – Кому ти яке лихо вчинив?.. Так скатували тебе... За що?.. А син лежить, не чує в безтямі материного ридання. Лежить зі сплетеними на грудях руками. Насилу розривають зіцплені руки. – Не беріть... Все беріть, та це лишіть, – виривається нараз тихе, болісне прохання з грудей, і відкриваються заплилі кров'ю і синяками очі. Дивиться, дивиться. Люди, повно людей довкола нього. Стурбованих людей. – Мамо! Це ви, мамо?! Не плачте... Я вам... Розплітає руки, знизані через груди, – якби тільки спав. Суне праву руку в пазуху – і відриває кров'ю прикипілу до грудей хустку: – Це вам, мамо... – каже. – В подарунок...» [2, с. 342].

Видається нам, що образно-композиційна канва цих творів дуже подібна. Обидва автори колоритно відтворили побут закарпатського села, неначе вихопили і зафіксували один – у дереві, інший – у слові і виснажливий будень, і урочисте свято, і пекучий біль, і короткочасну радість, вочевидь, своїх односельців, яких добре знали, розуміли і з якими проживали одне життя на цій землі. Є у Ю. Станинця повість «Юра Чорний» (1943) – одна з кращих соціально-побутових повістей в українській літературі Закарпаття про вічну боротьбу за землю, за законну власність по батьківській спадщині. Автор, використавши реальні факти із селянського життя, витворив особливий – «дивний і трагічний» – світ, головний герой у якому – Юра Чорний-Яремчук – чесний трудивник, бідняк, твердий правдолюб і правдошукач, зламаний за непокірність зайдами – румунськими вояками – і жорстокістю світу. Він володів надзвичайною волею до життя, та якось не мав долі; він зніс багато всякої біди і зазнав трохи чоловічого щастя; він міг багато чого пробачити і зрозуміти, та прийняти людську несправедливість, зректися свого – що належало йому «по закону» – ніяк не міг. Його внутрішньою потребою було служити правді. У боротьбі за межу він косою відрубав братові руку, а потім все життя мучився і відробляв, та не покаювся, бо вважав, що боронив свій спадок. У Василя Свиди є цікава композиція «Сварка на межі» (1968). Двоє кременезних гуцулів йдуть один на другого з кулаками, полишивши плуга і волів. Кожний відстоює свою правду – свою землю. Вічна тема в українській літературі: людина і земля. Згадаймо, як класично вирішується вона у «Кайдашевій сім'ї» Івана Нечуя-Левицького, «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та Івана Білика, «Fatі morgani» Михайла Коцюбинського, «Землі» Ольги Кобилянської, «Страченому житті» Архипа Тесленка, «Землі» Олександра Довженка чи в епопеї «Кров людська – не водиця» Михайла Стельмаха... Перелік творів можна продовжити. І кожен з художників слова по-своєму, відповідно до свого світобачення й індивідуального стилю, вирішував цю проблему. Для одних – земля як засіб існування, для інших – тло, на якому виростає особистість, одним вона несе радість, іншим – смерть. Для Юрія Станинця і Василя Свиди – селянських синів, що знали ціну кожній грудочці, земля – це велика любов і виснажлива праця. Тому в Станинця з'являється соціально-побутова повість «Червона йонатаночка», в якій велика любов закарпатця Юрія Попадинця, помножена на щоденну приємно-виснажливу працю, неабиякий підприємницький хист, перетворила клаптик жовтого кам'янистого ґрунту у квітучий плодоносний йонатанковий сад, довівши собі, коханій Анночці, а головне, її впертому, непоступливому, зятятому батькові – Василеві Дашикові, і односельцям, що кмітливий селянський розум і «талант торгівця», нові знання, успішно

здобуті на сільськогосподарських курсах, вміння правильно організувати власну справу і впевненість у своїх діях неодмінно приведуть до бажаної мети – блискучої повної перемоги над закостенілістю й консервативністю. А у Василя Свиди відповідно знаходимо оптимістичні композиції «Родина в полі» (1964), «Збирання яблук» (1966), «З поля» (1981) та ін. Обоє митців закохані в закарпатські звичаєво-обрядові дійства, до прикладу, весілля. Відомий горельєф Василя Свиди «До молодого. Весілля» вражає своєю монументальністю. Тут з-під батьківської стріхи молодий веде молоду в невістки, її проводжають староста і батьки – мати витираючи сльозу, тато – у роздумах з віхтем пшениці в руках, дружки і подружки, чомно кланяючись, родичі і сусіди, дорослі і діти, одні поважно ступають, інші – кружляють у танці, музики виграють маршів. Молоді у національних строях, руки їх перев'язані весільним рушником, а позаду старший дружба чи, може, староста вимахує весільним деревцем, обличчя схвильовані, зосереджені на події. Розкішний опис весілля знаходимо у «Юрі Чорному», «Червоній йонатаночці» та «Сусідах» Юрія Станинця. До прикладу, весілля Василя і Юри Чорного описано найскромніше: «Сонце наче знало, що мусить світити сьогодні лагідно та щедро. І вітерець у саду підхоплював спів молоді та возносив селом:

Цилька наша рум'яненко, як косиця біла,
Аби в тебе, чорнявенький, вона не змарніла...

Юра з Василюю справляли весілля. Пісня розлилася вулицею, коли гості вийшли з Юрового обійстя. А коли повернули на чененика, музика втяла на танець. Закрутилися молоді пари повітрулями, але староста підняв угору коругу, подався селом на чолі весільного проводу. Напереді дружки вели молодого. Зупинилися перед будовою фари. Знов музика заграла до танцю. На просторому ганку одна з дружок на вишиваному рушникові тримала розмальоване блюдо, повне пшениці. Біля неї – одягнена посьвятковому стара попадя. З коридора на поріг дружки вивели Василю. Не Василя то була, а лісова мавка. Правда, не із зеленими косами, і не з лілових косиць, а з позолоченого барвінку мала на голові віночок. Одягнена у білосніжну сорочку, обіймлену у стані фартухом зеленої барви шовку. Сорочка цвіла на широких рукавах усіма кольорами карпатської Верховини. Попада черпнула з миски повну жменю посвяченої пшениці, посяла услід Василю, примовляючи: «Множиться і ростить, як пшениця в полі. Виростаєте здоровими та щасливими! Дай, Боже святий!» Музика влилася у народний обряд благословіння, а дружки підвели Василю до Юри, що стояв між дружками. Староста повів весільний провід крізь відчинену браму до церкви...» [3, с. 119–120]. Можливо, навіть ближче до цього опису Юрія Станинця стоїть робота Василя Свиди «Весільна процесія» (1966). Не менш колоритно виписані в обох митців етнографічні, родинні чи побутові сцени. Про що б не йшлося – просвіту в закарпатських селах (у В. Свиди «Лікнеп у закарпатському селі» (1949, 1952), де при лампаді вчать і малі, й старі; у Ю. Станинця – Юра Попадинець вчить елементарної економічної грамоти спочатку свою Анночку, а потім і селян, організовуючи перші сільські кооперативи, а Юра Костак у «Сусідах» стає старостою села і організовує касу взаємодопомоги), сільські недільні розваги та щоденні турботи (у В. Свиди «Весною на полонину» (1954),

«Танець увиванець» (1956), «На полонину» (1959), «Танець аркан» (1962), «Одягають молоду» (1965), «Збирання яблук» (1966), «Ворожка» (1966), «Повернення з полонини» (1967), «Продавці медівників» (1972), «З вечорниць» (1973), «Перед кузнею» (1963), «Купання буйвола» (1974), «В ліс по дрова» (1974), «Лісоруби» (1974), «На ярмарок в дощ» (1985) тощо; у Ю. Станинця – опис вечорниць у романі і повістях, особливо в оповіданні «Веретено впало», показ життя бокорашів у повісті «Юра Чорний» чи кілька ліричних відступів з роману «Сусіди»: про те, як можна пересидіти дощ, засватавши дівку, як Мошко вміє ні з чого «вчинити гешефт», які унікальні звичаї і обряди збереглися ще в селі – опис сватанок, недільної днини, Служби Божої, весілля, чищення кукурудзи, зоління білизни, спільної вирубки лісу, будування хати тощо), не залежно від того, чи це є власне авторський ліричний відступ у художньому творі, чи це багатофігурна композиція в дереві, характерним для них є безпосередність, добре знання справи, філософське узагальнення сутнісних основ буття, переймання чи краще утвердження морально-етичних християнських принципів. Не можна обійти теми кохання, так яскраво відтвореної обома митцями. Роботи В. Свиди «Під парасолькою» (1962), «Кохання. Коли мама сплять» (1968), «А коні воду п'ють» (1969), «Поцілунок» (1956, 1958, 1961, 1972) стали справжньою класикою української – керамічної чи дерев'яної – скульптури. Чимало критиків відзначають у них «специфічну пластичність форми», «округлу м'якість силуету», «розмаїття варіантів композиції в межах однієї теми», це роботи, що «вказують таку величезну спостережливість скульптора, аж часом не віриться, що він навіть на підготовчих етапах ніколи не користується натурою, як і народні майстри, а покладається лише на силу враження, точність ока і пам'яті» [1, с. 22]. Василь Свиди справді належить до скульпторів-оповідачів, сюжет у його творчості відіграє роль каталізатора образної виразності, майстер розкриває події, образи і характери, виражальними засобами, притаманними скульптурі. І це ще раз підтверджує зв'язок його творчості з народним мистецтвом. «Одна з причин популярності творів Свиди полягає в тому, що вони несуть багато інформації зі своєрідними фольклорно-етнографічними подробицями. За зовнішньою простотою художніх засобів розкривається пласт поетичної символіки, яка будить роздуми морально-етичного плану, змушує задуматися над одвічними зв'язками зі світом природи і такими неминущими скарбами, як любов, вірність, зрада. Створені митцем образи запам'ятовуються пластичною чіткістю, зібраністю форми, виразним ритмом співвідношення об'ємів, що забезпечує його роботам добру оглядовість. Вдивляючись у них з різних точок, помічаєш гру світла а чи пластику переливання однієї форми в іншу, химерну змінюваність контурів силуету, словом, починаєш сприймати притаманні скульптурі секрети підкорення матеріалу, простору і таємниці часу. У творах Ю. Станинця інтимно-любовних сцен є чимало. Виписані вони з надзвичайною делікатністю, повагою і ніжністю. Ось, як описані почуття закоханих в оповіданні «Веретено впало»: «Олекса лишився на вечорницях. Він до групи вертепників не належить. Сидів, кури, крав із-за кужеля тайні погляди Євки, впивався жадобою зцілувати солодкий нектар з її ружових щік, з її соковитих уст... Пару раз їх погляди схрестилися. Але Євка схоплювала свої очі, ховала обличчя за кужілку, немов перед вогнем... Пізніше Олекса сів

навпроти неї. Колядував, жартував, але очима чатував за Євкою, як кіт за мишою. Він сього вечора мусить дістати її веретено до своїх рук. Ніч “баби розношують”, сильний мороз закрадається до хати, дівчата уже позіхають. Треба розходитися. Вечорницям до “по святцях” кінець. І ніхто не спам’ятався, як одно з веретен упало. Олекса, мов електрикою кинутий, шибнув собою за ним.

– О-о-о! Впало Євчино веретено! – вибухнули сміхом і криком дівчата.

Але Євка сього крику вже не чула. Не було часу. Перегнута Олексою через постіль, при котрій сиділа, уже віддала себе обіймам, заглушена палкими Олексовими поцілунками...» [2, с. 399–400].

І таких сцен знаходимо і в «Юрі Чорному», і в «Червоній йонатаночці», і в «Сусідах», і в оповіданні «Програний поцілунок» достатньо, які засвідчують високий мистецький рівень слова, вміння передати засобами мови складність і неповторність характеру, долі людської, напругу почуттів, автор прагне не правдоподібності, а правди життя.

Твори Василя Свида та Юрія Станинця надаються до образно-композиційного дискурсу, і передусім тому, що творені не тільки рукою і розумом, а душею і серцем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Мартиненко В.* Василь Свида / В. Мартиненко // Свида В. Скульптура: Альбом / Василь Свида; авт. вступ. ст. та упоряд. В. В. Мартиненко. – Київ : Мистецтво, 1987. – 104 с.
2. *Станинець Ю.* Червона йонатаночка / Ю. Станинець. – Ужгород : Гражда, 2011. – 640 с.

Стаття надійшла до редколегії 30.01.2017

Прийнята до друку 22.02.2017

YURIY STANYNETS AND VASYL SVYDA: CREATIVE UNITY OF IMAGE AND COMPOSITION

Nataliya REBRYK

*Transcarpathian Academy of Arts
38/80, Mynayska Str., 88015, Uzhgorod, Ukraine*

The article is dedicated to two artists belonging to one epoch: artist Vasyl Svyda and writer Yuriy Stanynets. Their lives and biographies have been compared and their contributions to Transcarpathia culture have been outlined. Both of them came from large peasant families and, eventually, their works equally represent their background and the epoch they lived in. The only difference is that Svyda realized himself in wood, whereas Stanynets employed the literary word.

Keywords: Yuriy Stanynets, Vasyl Svyda, creative legacy, sculpture, self-fulfillment.